

Отримано: 26 листопада 2020 р.

Прорецензовано: 8 грудня 2020 р.

Прийнято до друку: 8 грудня 2020 р.

e-mail: zorja-07@ukr.net

DOI: 10.25264/2415-7384-2021-12-96-100

Крижановська З. Ю., Мітлош А. В. Психологічні аспекти командної комунікації спортсменів-баскетболістів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія»* : науковий журнал. Острого : Вид-во НаУОА, січень 2021. № 12. С. 96–100.

УДК 159.9:796.071:796.323.2

Крижановська Зореслава Юріївна,

кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної і соціальної психології та соціології
Волинського національного університету імені Лесі Українки

Мітлош Антоніна Василівна,

кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної і соціальної психології та соціології
Волинського національного університету імені Лесі Українки

**ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ КОМАНДНОЇ КОМУНІКАЦІЇ
СПОРТСМЕНІВ-БАСКЕТБОЛІСТІВ**

У статті подано теоретичний огляд та емпіричне дослідження психологічних характеристик командної комунікації на прикладі спортсменів-баскетболістів. Розглянуто поняття команди, її характеристики, особливості командної комунікації. У цій роботі застосовано методи аналізу, синтезу, узагальнення та систематизації наукової літератури, а також емпіричні методи: методика діагностики міжособистісних відносин Т. Лірі, призначена для дослідження переважного типу ставлення до людей у процесі комунікативної взаємодії; експертні оцінки баскетболістів, включене спостереження. Дослідницьку роботу проведено в природних для спортсменів-баскетболістів умовах.

Ключові слова: команда, командна комунікація, спортивна команда, характеристики команди.

Zoreslava Y. Kryzhanovska,

PhD in Psychology, Associate Professor of General and Social Psychology and Sociology Department,
Lesya Ukrainka Volyn National University

Antonina V. Mitlosh,

PhD in Psychology, Associate Professor of General and Social Psychology and Sociology Department,
Lesya Ukrainka Volyn National University

PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF BASKETBALL ATHLETES' TEAM COMMUNICATION

The article presents a theoretical overview and empirical study of the psychological characteristics of basketball players' team communication. An analysis of the scientific literature showed that the team is considered a small social group, which is determined by certain characteristics. Researchers have identified a large number of team traits that sometimes have conflicting meanings. The main characteristics of teams are grouped according to certain criteria, which allows to comprehensively show the problem of team psychology, team communication, activities, its efficiency. The problem of communication needs more thorough research, because team communication can provide effective group activities. This paper uses methods of analysis, synthesis, generalization and systematization of scientific literature, as well as empirical methods: methods of diagnosing interpersonal relationships T. Leary, which is designed to study the predominant type of attitude towards people in the process of communicative interaction; expert assessments of basketball players, observation included. Qualitative and quantitative analysis, determination of group averages was used to process the results of the empirical study.

Empirical research has shown that an authoritarian style of communication is an accentuated type of attitude in the basketball team. Complementary types in proportion are selfish, aggressive, altruistic, friendly, suspicious, submissive, dependent types of attitude. Among the dominant communicative properties of basketball players we can distinguish dominance, activity, prone to rivalry, authoritarianism, perseverance, but willing to cooperate, cooperate, flexibility and compromise in the process of teamwork.

Key words: team, team communication, sports team, team characteristics.

Постановка проблеми. Життя сучасної людини переконливо доводить, що спорт стає невід'ємною його частиною. Все більша кількість людей долучається до фізичної культури, бере участь у спортивних змаганнях, ставлячи різні цілі. Спорт перестав бути лише оздоровчою чи змагальною практикою; сучасні спортивні змагання – це значна сфера світової економіки, яка збирає навколо себе численні аудиторії людей.

Як загальнолюдський феномен спорт створює зразки та моделі поведінки, стає одним із суттєвих чинників глобалізації в сучасному світі. Проникаючи в буденне життя людей, він виконує важливі соціально-комунікативні функції. Спорт – не лише ефективний спосіб збереження та укріплення

здоров'я людини, але й достатньо радикальна форма організації вільного часу, інструмент спілкування, підвищення соціально-комунікативної активності людей. Він може бути засобом культивування в суспільній свідомості цінностей творчості, толерантності, солідарності, розвитку особистості, оптимізації комунікації та врегулювання конфліктів.

Відповідно, посилення соціальної цінності спорту в сучасному світі зумовлено передовсім тими соціально-економічними, політичними та іншими культурними перетвореннями, що дали змогу говорити про виникнення індустрії спорту, яка виконує роль транслятора певних ідеалів, норм, цінностей, стилю поведінки й образу життя.

Посилення ролі спорту в побудові та підтримці соціальних взаємин між людьми спонукає чітко усвідомити те, що він сам здатен бути причиною глобальних змін у сучасній та наступних цивілізаційних процесах завдяки значній соціально-комунікативній функції, яку він виконує в сучасному суспільстві, та його здатності впливати на найрізноманітніші сфери людської життєдіяльності – економіку, політику, освіту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній психології теоретичне осмислення проблеми командотворення, командної взаємодії та комунікації знаходимо в працях В. Горбунової, О. Хитрої та інших науковців [1; 8]. Питання формування комунікативних здібностей, міжособистісної взаємодії та комунікації досліджували такі вчені, як Н. Петрук, Т. Павленко, В. Моляко, О. Музика [6; 5; 4]. Деякі аспекти спілкування в царині фізичної культури та спорту, командного спорту, мотивації спортивної діяльності, інтерперсональних конфліктів у спортивних командах відображено в роботах Г. Ложкіна, З. Крижановської, С. Мірченко та інших дослідників [3; 2].

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні й емпіричному виявленні психологічних аспектів командної комунікації спортсменів-баскетболістів.

Матеріали і методи дослідження: *теоретичні* – аналіз, порівняння та узагальнення наукової літератури з проблеми дослідження; *емпіричні* – методика діагностики міжособистісних відносин Т. Лірі; експертні оцінки баскетболістів-професіоналів, включене спостереження [7].

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні конкурентні умови виживання в соціумі потребують особливої уваги до чинників, які забезпечують успішне функціонування команд і досягнення ними високих результатів. Значна увага науковців зосереджена на питаннях ефективної комунікації як важливого аспекту функціонування команди. Адже результативність команди насамперед залежить від якості взаємодії та комунікації між гравцями й ефективності кожного її учасника у спільній діяльності. Акцент лише на кінцевому результаті призводить до нехтування членів команди, погіршення психологічного клімату й ускладнення комунікації між ними. І це призводить до зниження результативності й успішності всієї групи. Саме тому нині актуально говорити про команди, командних гравців, командні ролі, командну комунікацію та ефективність кожного учасника в команді.

У наукових розвідках поняття «комунікація» здебільшого ототожнюють із поняттям «спілкування» та розглядають як синоніми. Спроби вчених розвести ці поняття призвели до деякої плутанини в науковому термінологічному обігу. Водночас варто наголосити на тому, що термін «комунікація» також можна вживати в ширшому значенні, ніж спілкування, позначаючи процеси взаємодії між групами, інституціями із застосуванням певних засобів (як-от, масові комунікації). У цьому дослідженні розглядаємо комунікацію як синонім спілкування та поділяємо підхід Павленко щодо визначення комунікації як «способу взаємодії особистості з навколишнім середовищем, завдяки якому вона має змогу засвоїти суспільні цінності, сформувані індивідуальний стиль діяльності і спілкування» [5, с. 373].

Петрук зазначає, що міжособистісне спілкування проявляється також у тому, що воно здатне регулювати й організувати діяльність та поведінку людини в різних нестандартних, неординарних ситуаціях, ситуаціях психологічної невизначеності, тобто в умовах, коли соціальному суб'єкту потрібно об'єднати в одне ціле діаметрально протилежні погляди, позиції, емоції або ж ухвалити швидке рішення [6].

Моляко та Музика зазначають, що саме комунікація, завдяки якій людина вмикається в спільну діяльність з іншими, дає змогу їй сформувані індивідуальний стиль спілкування [4]. На нашу думку, на якість командної діяльності суттєво впливають індивідуальні стилі комунікації кожного учасника, адже від цього залежить процес обміну інформацією, напрацювання стратегії командної взаємодії, сприймання, прийняття та розуміння один одного учасниками команди.

У науковому обігу поняття «команда» розглядають як малу соціальну групу від кількох до кількадесятьох учасників. Учені виокремлюють основні ознаки команд, перелік яких сьогодні доволі великий.

Горбунова пропонує розглядати команду, спираючись на ідеї Петровського. Авторка рекомендує згрупувати ознаки команди за «трьома основними блоками: командна діяльність (консолідована спільність, орієнтація на командне завдання, ефект позитивної синергії), командні норми (діяльнісна компетентність, рольова доцільність, взаємно-розподілена діяльність), командні взаємини (значущість взаємин, психологічний комфорт, можливості особистісного зростання)» [1, с. 14]. Консолідована спільність передбачає не лише потребу провадити спільну діяльність, а й злиття в єдине ціле знань, емоцій, дій,

прагнень. Вирішення спільного завдання означає, що команду завжди створюють під певний результат чи продукт. Без нього немає сенсу спільної праці. Синергетичний ефект – головна мета створення команди, адже гуртом люди розв'язують завдання краще, ніж кожен окремо. Діяльнісна компетентність учасників вимагає об'єднання саме фахівців, які взаємно доповнюватимуть один одного. Ще одна командна характеристика – рольова доцільність, яку не визначають посадовими інструкціями, а реальними компетенціями учасників, що дозволяє кожному гравцеві перебирати на себе соціально-психологічні ролі, які не жорстко фіксовані, але максимально комфортні для кожного. Взаємно-розподілена діяльність передбачає іншу відповідальність, аніж у ієрархічних стосунках, де підлеглі звітують перед керівником. У команді кожен відповідає за ефективність власних дій і рішень. Третій блок командних взаємин містить ті ознаки, які характеризують стосунки не лише на основі діяльнісних компетенцій, а й близькості світогляду, інтересів, цінностей. Тобто йдеться про взаємну референтність і значущість. Психологічний комфорт визначають довірою один до одного, налагодженою системою управління конфліктами, толерантністю до неоднозначності інших, відкритою комунікацією, відсутністю пліток, обмовин, приховування справжнього ставлення один до одного. Ще однією істотною ознакою команди є можливість особистісного зростання, яку всіляко підтримують, причому це стосується не лише професійного розвитку, а й змін, які сприяють покращенню загальної якості життя та наповнюють його смислами, захопленнями, стосунками [1].

Хитра й Атаманюк зосереджують увагу на питаннях ефективної взаємодії як усередині команди, так і з зовнішнім середовищем. Дослідники зазначають, що вагоме значення мають міжособистісні (комунікативні) компетенції, пов'язані з умінням висловлювати почуття, критично мислити, здатністю до самокритики, соціальними навичками, процесами соціальної взаємодії. Ці компетенції потрібні в комунікативних ситуаціях. Розвинені комунікативні компетенції дають змогу кожному членові команди ефективно управляти конфліктами, аргументовано обстоювати свою позицію, слухати та чути партнера, регулювати власні емоції в процесі взаємодії, протистояти маніпулюванню. Усе це сприяє ефективній взаємодії в згуртованій команді [8].

Ложкін, досліджуючи психологію командного спорту, особливу увагу зосередив на питаннях розподілу ролей у команді, конфліктних стосунків і чинників виникнення конфліктів у спортивних командах та їх впливу на успіх команди [3].

Огляд наукових досліджень проблеми командної комунікації засвідчив високу актуальність предмета дослідження та її недостатню розробленість. Потребує подальших розвідок огляд психологічних особливостей прояву індивідуальних комунікативних стилів гравців у командній комунікації.

Теоретичне обґрунтування проблеми дало змогу розробити програму фіксації, аналізу й оцінки психологічних аспектів командної комунікації спортсменів-баскетболістів.

Експериментальною базою дослідження стали матеріали спортсменів-баскетболістів, отримані в процесі опитування та спостереження за ними під час тренувального та змагального процесів. Команда є учасником Вищої ліги ФБУ. Кількість досліджуваних становила 12 осіб. Основна дослідницька робота відбувалася в спорткомплексі ВНУ ім. Лесі Українки та ОДЮСШ 1 м. Луцька.

Перший етап дослідження – теоретично-пошуковий. Під час нього відбувався аналіз психологічної літератури згідно з визначеними напрямками: психологічна теорія командної взаємодії та комунікації. Визначено основні цілі дослідження та проведено пілотне дослідження. Серед емпіричних методів використано такі, як: методика діагностики міжособистісних відносин Т. Лірі; експертні оцінки баскетболістів-професіоналів, включене спостереження [7]. Дослідницьку роботу проведено в природних для спортсменів умовах.

Другий етап дослідження – аналітичний. Під час нього відбувався аналіз та узагальнення досвіду та здобутих результатів дослідження. Відповідно, організація дослідження була послідовною, передбачала науково-теоретичний аналіз і дослідницьку роботу.

У межах цього наукового пошуку пропонуємо аналіз результатів дослідження, отриманих за допомогою *методики діагностики міжособових взаємин Т. Лірі*, яка дає можливість виявити комунікативні характеристики спортсменів у процесі взаємодії між ними.

Середньогрупові показники за параметрами методики діагностики міжособистісних відносин Т. Лірі, подано в таблиці 1.

Таблиця 1

Середньогрупові показники за методикою діагностики міжособових взаємин Т. Лірі спортсменів-баскетболістів

Октанти	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
Бали	11,52	10,27	7,83	7,56	4,51	4,12	7,62	7,82

Примітка: 1 – авторитарний, 2 – егоїстичний, 3 – агресивний, 4 – підозрілий, 5 – підпорядкований, 6 – залежний, 7 – дружелюбний, 8 – альтруїстичний.

Зазначимо, що середні показники спортсменів виходять за межі помірних оцінок, що свідчить про яскравий комунікативний портрет досліджуваних. Відтак, на першому місці за вказаною ознакою є показник октанти I (авторитарний – $X_{сер}=11,52$ бали). За цією ознакою баскетболісти команди характеризуються як домінантні, енергійні, компетентні. Досліджувані можуть проявляти себе як авторитетні лідери, успішні в спорті, схильні давати поради, вимагаючи пошани до себе.

В інтервалі помірних показників перебувають результати за октантою II (егоїстичний – $X_{сер}=10,27$ бали). Така міра вираженості ознаки може виявлятися в егоїстичних рисах досліджуваних, орієнтації на себе, схильності до суперництва. За мірою вираженості діагностованого параметру слідує октанта III (агресивний – $X_{сер}=7,83$ бали), яка перебуває теж у діапазоні помірних оцінок. Це характеризує спортсменів як упертих, наполегливих та енергійних. Міру прояву специфіки комунікативних ознак міжособових взаємин продовжує октанта VIII (альтруїстський – $X_{сер}=7,82$ бали). Така позиція характеризує наших досліджуваних як відповідальних стосовно членів своєї команди, толерантних, поступливих, доброзичливих. Їхнє емоційне ставлення один до одного виявляється в емпатії, приязні, турботі. Наступною за вираженістю діагностованого показника є октанта VII (доброзичливий – $X_{сер}=7,62$ бали). За цією ознакою досліджувані характеризуються як готові до співпраці, кооперації, гнучкості та компромісності під час вирішення проблем і непорозумінь, які виникають у команді. Також це характеризує спортсменів як таких, що прагнуть бути в гармонії з думкою інших членів команди, дещо конформними, слідувати умовам, правилам і принципам толерантності у взаєминах один з одним. Вони здатні бути ініціативними ентузіастами в досягненні мети команди, прагнуть допомагати, відчувати себе в центрі уваги, прагнучи соціального схвалення й підтримки. За цією ознакою досліджуваних характеризує товариськість, здатність виявляти теплоту й дружелюбність у взаєминах. Наступною за мірою вираженості слідує октанта IV (підозрілий – $X_{сер}=7,56$ бали). Цей тип ставлення в міжособовій взаємодії характеризує досліджуваних як критичних щодо соціальних явищ і оточення.

В інтервалі низьких показників перебуває октанта V (підпорядкований – $X_{сер}=4,51$ бали). За цією октантою спортсмени характеризуються як скромні, поступливі, емоційно стримані, здатні підкорятися, іноді конформні. І на останньому місці за мірою прояву перебуває октанта VI (залежний – $X_{сер}=4,12$ бали). Ця міра ознаки характеризує баскетболістів як конформних, залежних, довірливих.

Підсумовуючи отримані діагностичні дані за вказаною методикою, варто сказати, що акцентуованим типом ставлення до інших виявлено авторитарний. Доповнювальними типами за мірою вираженості є егоїстичний, агресивний, альтруїстський, доброзичливий, підозрілий, підпорядкований, залежний. Відповідно, командна комунікація досліджуваних спортсменів базується на принципах активності, домінування, відповідальності, схильності до суперництва, наполегливості, що цілком відповідає специфіці професійної спортивної діяльності. Варто відзначити й доповнювальні комунікативні тенденції баскетболістів: готовність до співпраці, здатність до кооперації, гнучкості та компромісності, що потрібні для ефективної командної взаємодії. Отримані результати дають підстави міркувати про комунікативну адаптивність баскетболістів до варіативної командної взаємодії, а останню вважати відповідною середовищу діяльності.

Експертну оцінку командної комунікації спортсменів-професіоналів здійснювали три тренери команди, незалежно один від одного. Отримані в такий спосіб результати засвідчили домінування в досліджуваних таких якостей, як прагнення до лідерства та співпраці, відповідальність, збереження самоповаги й утвердження себе в колективі.

Відтак, спортивна команда – характерна модель взаємодії, у якій дії кожного з учасників залежать від дій партнерів, що визначає значущість їхньої командної комунікації.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Здійснене теоретико-методологічне дослідження дає підстави припускати, що в сучасній теоретичній традиції спорт – це об'єкт міждисциплінарної рефлексії, що має виражений соціокультурний характер. Його основні ознаки такі: ігровий характер, змагальний принцип, орієнтація на фізичне самовдосконалення та ретрансляцію культурних цінностей. Спорт, маючи вагомий гуманістичний потенціал, символізує співпрацю та взаєморозуміння в сучасному світі. Відтак, комунікаційна практика, яку напрацьовують у командних видах спорту, – функційний атрибут його ефективного розвитку.

Варто зауважити, що в межах аналізу сучасних підходів дослідження команд і командної комунікації команду розглядають як малу соціальну групу, орієнтовану на вирішення командних завдань, спільну діяльність якої базовано на засадах компетентності та взаємної відповідальності; взаємини для учасників команди важливі та сприяють психологічному комфорту й самореалізації. Конструктивна командна комунікація сприяє ефективному управлінню конфліктами, активному залученню всіх гравців до командної роботи, толерантності у сприйнятті іншого учасника, регуляції емоційної напруги, яка може виникати на різних етапах реалізації спільної мети.

Запропоноване дослідження розширює інформаційно-наукове поле для подальшого вивчення командної комунікації спортсменів та окреслює його подальші перспективи.

Література:

1. Горбунова В. В. Психологія командотворення: Ціннісно-рольовий підхід до формування та розвитку команд. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 380 с.
2. Крижановська З. Ю., Мірченко С. Мотиваційний компонент самореалізації в спортивній діяльності. *Психологія: реальність і перспективи*, 2019. № 12. С. 135–139.
3. Ложкин Г.В. Интерперсональные конфликты в спортивной команде. *Человек в мире спорта: новые идеи, технологии, перспективы*, Москва: РГАФК, 2000. С. 379–381.
4. Моляко В. О., Музика, О. Л. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень. Житомир: Вид-во Рута, 2006. 320 с.
5. Павленко Т. В. Основні психологічні підходи визначення поняття «комунікація». *Актуальні проблеми психології*. 2016. Вип. 9 (9). С. 368–376.
6. Петрук Н.К. Міжособистісне спілкування як чинник творення соціуму культури. *Наукові записки Вінницького національного аграрного університету: Соціально-гуманітарні науки*. 2013. № 2. С. 145–153.
7. Райгородский Д. Я. Практическая психодиагностика. Методики и тесты. Самара: Изд. Дом «БАХРАХ-М», 2002. 672 с.
8. Хитра О. В. Компетентнісно-рольовий підхід до формування робочих команд. *Регіональна економіка та управління*. 2016. № 5 (12). С. 86–94.